

Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС

АНОТАЦІЯ. Розкрито питання двосторонньої торговельної інтеграції внаслідок реалізації поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка дала змогу країнам перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Охарактеризовано ретроспективу становлення двосторонньої співпраці та основні положення четвертого розділу «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». Встановлено, що торговельно-економічні відносини в рамках реалізації Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг та загроз. Доведено, що наслідком торговельної інтеграції стала модернізація торгової політики України та визначено її основні домінанти: зростання товарообороту між країнами та зростання частки європейських країн в структурі зовнішньої торгівлі України; зменшення ввізних мит; покращення умов доступу до ринку; гармонізація законодавства; встановлення тарифних квот; істотне зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі; домовленості країн стосовно удосконалення роботи митниць; гармонізації системи технічного регулювання; системи стандартизації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду; санітарних та фітосанітарних заходів; посилення захисту прав інтелектуальної власності. Здійснено прогнозування та моделювання зовнішньоторговельного обороту між Україною та ЄС товарами в цілому, та товарами АПК зокрема, на основі використання гравітаційної моделі. Зпрогнозовано позитивну динаміку зростання товарообороту внаслідок реалізації ПВЗВТ між Україною та ЄС. Визначено, що для агропродовольчих товарів сценарій більш оптимістичний, що пояснюється домінуванням торговельних преференцій для цієї галузі. Обґрунтовано зростання залежності економічного зростання України від експорту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: торговельна інтеграція, торговельна політика, зона вільної торгівлі, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, ПВЗВТ, Україна, ЄС.

Вступ

¹ **Альвідас Балежентіс (Alvydas Baležentis)** — доктор соціальних наук, (управління і адміністрування), професор факультету державного управління Університету Миколаса Ромеріса (м Вільнюс, Литва). Отримав вищу освіту в Каунаському політехнічному інституті. Закінчив аспірантуру Одеського сільськогосподарського інституту. Досвід роботи: керівник відділу Литовського інституту аграрної економіки; директор департаменту Міністерства сільського та лісового господарства Литви. Парламентарій, Сейм Литовської Республіки. Брав участь в проєктах в Ірландії, Данії, Швеції, Німеччині, Китаї та інших країнах. Наукові інтереси: державне управління, інноваційний розвиток, сільський розвиток. Контактний e-mail: a.balezentis@gmail.com

Яценко Ольга Миколаївна (Olha Yatsenko) — доктор економічних наук, доцент, професор, заступник завідувача кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Керівник наукової комісії від України (економічний напрям) глобальної неурядової організації «Arimondia» (2008 — 2013 рр.); член редакційної колегії наукового міжнародного журналу «International scientific journal «Progress» (Грузія), фахового журналу Дипломатичної академії України при МЗС України «Науковий вісник Дипломатичної академії України». Дійсний член та академік Міжнародної академії соціально-економічних наук (Грузія, Тбілісі). Проходила наукове та освітнє стажування для викладачів за програмою обмінів (Faculty Exchange Program) Міністерства сільського господарства США (відділ міжнародної торгівлі та наукових обмінів USDA та Університет Міссурі, США, 2016 р.). Сфера наукових інтересів: торгова політика, економічна дипломатія, аграрний сектор. Контактний e-mail: yatsenkoolgakneu@gmail.com

Торговельна інтеграція виступає універсальним інструментом оптимізації співробітництва країн з метою реалізації обопільних національних зовнішньоторговельних інтересів. Визначаючи етимологію категорії «співробітництво» найчастіше використовують такі тлумачення як спільна діяльність або співробітництво у певній інституції. Міжнародну економічну інтеграцію можна визначати як вищий рівень розвитку міжнародної економічної діяльності, що відзначається поглибленням торговельно-економічної взаємодії країн, наслідком чого є компліментарність, взаємозалежність, взаємоузгодженість дій і зближення національних господарських механізмів з одночасним встановлення взаємних зобов'язань, які реалізуються у формі міждержавних угод, інституціоналізації співпраці, проведенні узгодженої торговельної політики у двосторонніх відносинах та з третіми країнами з метою досягнення та реалізації національних торговельно-економічних цілей.

Торговельно-економічні відносини визначають як відносини між державами або інтеграційними об'єднаннями, які засновані на обмінних і фінансових операціях, а також кооперації і спільному розвитку². Вони виступають найважливішою сферою економічного співробітництва держав. Двосторонні торговельно-економічні відносини характеризуються наявністю погоджених обома країнами умов довготривалої співпраці закріпленими міжнародними договорами. Більш ефективними такі відносини стають, якщо розвиваються на основі створеної зони вільної торгівлі — зони, де діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення внутрішніх тарифів при їх збереженні в торгівлі з іншими країнами³.

Укладення угод про вільну торгівлю передбачає створення сприятливих умов для здійснення співробітництва між окремими країнами чи групами країн. Укладаючи відповідні угоди про асоціацію, Європейський Союз (ЄС) пропонує своїм торговельним партнерам найбільш глибокий рівень співробітництва, що надається третім країнам. Укладання угод про вільну торгівлю та повна її реалізація з Україною засвідчує незворотність європейського вектору розвитку держави та вибір європейської моделі економічного розвитку. Це може стати підґрунтям системної і комплексної інституційно-правової, суспільно-політичної, фінансово-економічної і соціально-демографічної модернізації національної економіки. А створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі має сприяти поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

² Пасмор М. С. Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації / М. С. Пасмор, В. О. Бабенко, В. І. Сідоров // Бізнес Інформ. — 2016. — № 4. — С. 31-37.

³ Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економіка: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. — Київ: КНЕУ, 2014. — 762 с.

Різносторонні аспекти проблеми торговельно-економічного співробітництва в умовах глобальних викликів знайшли відображення у працях таких науковців, як: Л. Антонюк⁴, П. Бош⁵, Дж. Бхагваті⁶, Д. Ірвін⁷, Т. Кальченко⁸, П. Кругман^{9,10}, Д. Лук'яненко¹¹, Дж. Пигман¹², Р. Помфрет¹³, А. Поручник¹⁴, В. Сіденко¹⁵, П. Сміт¹⁶, Е. Хелпман¹⁷, М. Харт-Ландсберг¹⁸, А. Філіпенко¹⁹, Т. Циганкова²⁰, О. Швиданенко²¹ та інші. Нерівномірності та асиметрії глобального економічного роз-

⁴ Поручник А. М. Формування європейського інноваційного простору / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк // Європейський союз та Україна : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17 черв. 2004 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Фондація сприяння європ. Інтеграції, Фонд «InWEnt» / відп. за вип. В. І. Чужиков. — Київ : КНЕУ, 2004. — С. 70–81.

⁵ Peter Van den Bossche, Warner Zdouc. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. — 3rd edition, United States of America by Cambridge University press, New York and University printing house, Cambridge, United Kingdom. — 2013. — 1045 p.

⁶ Бхагваті Дж. В захисту глобалізації/Джагдیش Бхагваті; Пер. с англ. под ред. ВЛ Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. об-ва, журнал «Свободная мысль-XXI». М.: Ладомир, 2005.

⁷ Irwin D. Free Trade under Fire / Douglas A Irwin // Fourth Edition. Princeton university press, Princeton and Oxford, USA. — 2015. — 351 p.

⁸ Кальченко Т. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Тимур Валерійович Кальченко //: Монографія. К.: КНЕУ, 2006, 246 с.

⁹ Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz. International Trade: Theory and Policy. Paul R. Krugman, Princeton University, Maurice Obstfeld, University of California, Marc J. Melitz, Harvard University. — 10th edition, USA. — 2015. — 338 p.

¹⁰ Krugman Paul R. International economics: Theory and policy, 8/E. Pearson Education India, 2008.

¹¹ Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економіка: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. — Київ: КНЕУ, 2014. — 762 с.

¹² Pigman G. Trade Diplomacy Transformed: Why Trade Matters for Global Prosperity / Geoffrey Allen Pigman // — 1st ed., New York, USA. — 2016. — 257 p.

¹³ Richard Pomfret. International Trade: Theory, Evidence and Policy. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., USA, London. — 2016. — 298 p.

¹⁴ Поручник А. М. Глобальні імперативи транснаціоналізації національних економік / А. М. Поручник, Я. М. Столярчук // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2009. — Вип. 21. — С. 257–278.

¹⁵ Сіденко С. В. Проблеми співпраці України з Європейським Союзом: соціальний аспект / С. В. Сіденко // Міжнародне економічне співробітництво України (правові проблеми) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ; відп. ред. В. Ф. Опришко. — Київ : КНЕУ, 2004. — С. 114–122.

¹⁶ Pamela J. Smith. Global Trade Policy: Questions and Answers. 1st edition, Wiley Blackwell, USA. — 2014. — 347 p.

¹⁷ Grossman G. Innovation and growth in the global economy / Grossman Gene M., Helpman, Elhanan// MIT press, 1993.

¹⁸ Харт-Ландсберг М. Неолиберализм. Мифы и реальность. 2007.

¹⁹ Філіпенко А. Теорія міжнародної економічної інтеграції / А. Філіпенко, В. Філіпенко // Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Рада Центр.-Сх. регіону незалежної самовряд. проф. спілки «Соліданість» ; за заг. ред. Н. В. Павліхи. — Луцьк ; Люблін: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. — С. 349–358.

²⁰ Tsygankova, T. Dominants of Ukraine's foreign trade intellectualization // Tetiana Tsygankova, Oleksandr Iatsenko/ Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. eISSN 2345-0355. 2018. Vol. 40. No. 2: 274–282. Article DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.26> — Режим доступу:- <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/1126/1112>

²¹ Швиданенко О. А. Сучасний інструментарій системи регулювання конкурентних відносин суб'єктів глобального ринку / О. А. Швиданенко, І. А. Савченко // Економіка підприємства: теорія і практика = Ecomomy of enterprise: eheory and expeerience : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 10 жовт. 2014 р. / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол. Г. О. Швиданенко (відп. за вип.) та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2014. — С. 327-330.

витку досліджували Н. Кравчук^{22,23}, М. Спенс²⁴, М. Я. Столярчук²⁵ та інші. Питанням дослідження загроз та можливостей співробітництва України та ЄС присвячені праці: І. Бураковського²⁶, В. Гейця²⁷, О. Головачової³³, М. Емерсон²⁸, Т. Зінчук²⁹, О. Осташко³⁰, С. Кваши³¹, І. Клименка³², Т. Мельник³³, В. Мовчан^{26,28}, Н. Карасової³⁴, В. Чуژیкова³⁵ та ін.

Торговельно-економічне співробітництво України та ЄС пройшло тривалий період становлення, а ретроспективний експурс доводить, що перехід системи на якісно новий етап розвитку супроводжується трансформаціями. Торговельна інтеграція краї надає нові можливості розвитку національних економік, проте одночасно поглиблює наявні асиметрії. Метою дослідження є прогнозування та визначення ефективності використання потенціалу економічної співпраці та дефініція

²² Кравчук Н. Я. Асиметрії і дисбаланси глобального розвитку: ідейно-теоретичні та фундаментальні основи дослідження / Н. Я. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2011. — Вип. № 1-2. — С. 170-210.

²³ Луцишин З. О. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоekonomічному просторі / З. О. Луцишин, Н. Я. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2015. — № 2. — С. 29-49.

²⁴ Spence M.A. Job Market Signaling // Quarterly Journal of Economics. — 1973. — Vol. 87 (3). — P. 355-374. [<http://www-bcf.usc.edu/~shaddin/cs590fa13/papers/jobmarketsignaling.pdf>]

²⁵ Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — Київ : КНЕУ, 2010. — 334 с.

²⁶ Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / Під ред. І. Бураковського та В. Мовчан // Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. — К., 2014. — 140 с.

²⁷ Гейць В. М. Оцінка впливу Угоди про асоціацію /ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О.Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». — К., 2014. — 102 с.

²⁸ Емерсон М. Україна та Європа [Електронний ресурс] / М. Емерсон, В. Мовчан // Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Київ. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: http://www.3dcftas.eu/system/tidf/ua_brochure_EU_UKR_1.pdf?file=1&type=node&id=258&force=.

²⁹ Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна-ЄС [Електронний ресурс] / Т. О. Зінчук. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2482/1/Ес%20АРК_2015_5_79-87.pdf.

³⁰ Осташко Т. О. Ринки сільськогосподарських товарів під впливом очікуваних змін торговельних режимів / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозування. — 2013. — № 3. — С. 105-115. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_9

³¹ Кваша С.М. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом: виклики і перспективи. Національна академія аграрних наук України. ННЦ «Інститут аграрної економіки» / С.М. Кваша // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: fem.sumdu.edu.ua/.../presentation_2014_last.p.

³² Клименко І. В. «Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України». Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / І. В. Клименко // К.: НІСД. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1003/>.

³³ Мельник Т. Регуляторна зовнішньоекономічна політика у сфері АПК: вітчизняний і зарубіжний досвід / Т. Мельник, О. Головачова / Economic Annals-XXI. — 2015. — № 3-4(2). — С. 12-16.

³⁴ Yatsenko, O., Nitsenko, V., Karasova, N., James, H.S.Jr., & Parcell, J.L. Realization of the potential of the Ukraine-EU free trade area in agriculture / O. Yatsenko, V. Nitsenko, N. Karasova, H.S.Jr. James, J.L. Parcell // Journal of International Studies. — 2017 — 10(2), 258-277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18 с. 258-277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18

³⁵ Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; за ред. В. І. Чуژیкова. — Електрон. текстові дані. — Київ : КНЕУ, 2016. — 496 с. — Назва з титул. екрану.

асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. Відповідні положення обумовили вибір теми дослідження, її логіку і структуру.

Ретроспектива становлення торговельно-економічної співпраці країн

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані у березні 2007 року (у 2008 році сторони узгодили назву майбутньої угоди — Угода про асоціацію). 11 листопада 2011 року у Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди³⁶.

Угода про асоціацію була укладена з метою модернізації інституційних рамок співробітництва України та ЄС^{37, 38, 39}, що має сприяти поглибленню відносин у всіх сферах, одночасно посилити політичну асоціацію та економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків. Переговорний процес між Україною та ЄС розпочався ще у 2008 р. після набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі (СОТ). У 2011 р. в Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди, а у березні 2012 р. Угоду про асоціацію було парафоровано, тобто технічно узгоджені всі умови. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, дає змогу сторонам перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. 21 березня 2014 р. відбулося підписання політичної частини Угоди про асоціацію, а 27 червня 2014 р. підписана економічна частина Угоди, що дозволяє забезпечити функціонування зони вільної торгівлі. Рішення ЄС про відміну та зниження 98 % митних тарифів для експорту української продукції набуло чинності 22 квітня 2014 р. 16 вересня 2014 р. Угода про асоціацію України з ЄС була ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом. Угода про асоціацію, що містить положення Угоди про поглиблену та всеохоп-

³⁶ Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

³⁷ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським [...]: Закон України. 2014. PhilSci archive. <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/1678-vii>. Accessed 23 August 2016.

³⁸ Проект «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Європейським Союзом: переваги та недоліки для українського суспільства», спільний проект КНТЕУ та ЄС, (свідчення №562453-EPP-1-2015-1-UA-EPPJMO-MODULE, 13.06-17.06.2016).

³⁹ Угода про асоціацію між Україною та ЄС. PhilSci archive. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>. Accessed 23 August 2016.

Чи виграв український бізнес від створення ПВЗВТ з ЄС? PhilSci archive. <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5358>. Accessed 23 August 2016.

люючи зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), набула чинності у повному обсязі 1 вересня 2017 р. хоча деякі її частини почали попередньо тимчасово застосовуватися з 1 листопада 2014 року, а положення Угоди про ПВЗВТ — з 1 січня 2016 року. Таким чином, запровадження режиму вільної торгівлі з перспективними торговельно-економічними партнерами дозволяє Україні диверсифікувати географію та номенклатуру національного експорту у довгостроковій перспективі.

Ключові положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

В Угоді про асоціацію чітко визначено дві основні цілі: по-перше, це політична складова інтеграції з метою наступного членства у ЄС і по-друге, економічна складова. У статті 1 завдання щодо економічної інтеграції передбачається «запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС», у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Це завдання також передбачає підтримку зусиль України стосовно завершення переходу до ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації законодавства до права ЄС. У зв'язку з цим, для реалізації процесів інтеграції домінуючою складовою Угоди є її економічна частина.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони налічує близько 2000 сторінок складається з преамбули, 7 основних розділів, 43 додатків та 3 протоколів. Угода складається з таких 7 розділів: I. Загальні принципи; II. Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики; III. Юстиція, свобода та безпека; IV. Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею; V. Економічне та галузеве співробітництво; VI. Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби з шахрайством; VII. Інституційні, загальні та прикінцеві положення.

Економічний зміст реформ закладено в економічні частині цієї угоди (IV та V розділи), а саме в Угоді про ЗВТ, яка справлятиме позитивний вплив на розвиток торгівлі та створює передумови для конкуренції й розширення присутності товаровиробників України на європейських ринках, що безумовно сприятиме торговельно-економічній інтеграції. Положення розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» визначають «Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі» Україна-ЄС. Цей розділ є найбільшим і складає 2/3 від усього обсягу основної частини. ПВЗВТ передбачає лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів та окремі аспекти руху робочої сили. Розділ присвячений визначенню умов торгівлі й

застосування інструментів торговельної політики, а саме скасування мит, зборів та інших платежів, нетарифних заходів, технічних бар'єрів, у т.ч. щодо маркування та етикування, санітарних та фіто-санітарних заходів, зокрема процедуру сертифікації та захисних заходів, а також специфічних положень щодо товарів, адміністративно-го співробітництва та співробітництва з третіми країнами, захисних заходів торгівлі (спеціальні захисні заходи, антидемпінгові та компенсаційні заходи) тощо. Відмінним атрибутом ПВЗВТ країн є комплексна програма адаптації регуляторних норм у галузях, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС, що покликана забезпечити взаємний розширений доступ до внутрішніх ринків ЄС та України та нівелювати нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі.

У совою чергу в розділі V «Економічне та галузеве співробітництво» знаходяться положення стосовно торговельно-економічного співробітництва у галузі енергетики, управління державними фінансами, оподаткування, статистики, сільського господарства та розвитку сільських територій, навколишнього природного середовища, транскордонного та регіонального співробітництва, транспорту, космосу, науки та технологій, політики у сфері промисловості та підприємництва, у видобувній та металургійній галузі, фінансових послуг, законодавства про заснування та діяльність компаній, інформаційного суспільства, туризму, захисту прав споживачів, освіти та навчання, культури, участі в програмах та агентствах європейського союзу та ін. Необхідно зазначити, що в главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» зазначено про співпрацю країн у сфері розвитку сільського господарства та сільських територій. Співробітництво має сприяти сталому сільськогосподарському виробництву, проте з врахуванням захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема через поширення методів органічного виробництва; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора, ефективності ринків, умов для інвестування; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції та ін. Розділом IV Угоди про асоціацію передбачене поступове створення зони вільної торгівлі протягом перехідного періоду у максимум 10 років, починаючи з дати набрання цією Угодою чинності.

Модернізація торгових політик країн в процесі торговельної інтеграції

Зовнішньоторговельні операції Україна здійснює з партнерами з 226 країн світу, зокрема експортує товари і послуги до 198, а імпортує з 207 країн. Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (підприємствами), що здійснювали зовнішню торгівлю в експорті 15,6 тис.

одиниць, а в імпорті — 24,9 тис. одиниць⁴⁰. Досліджуючи особливості торговельно-економічного співробітництва країн, необхідно відзначити, що ЄС активно та динамічно розвиває й підтримує відносини з Україною. Частка країн ЄС у 2017 р. у порівнянні з 2016 р. збільшилась і становила в експорті 40,0 %, в імпорті — 43,8 %. Зовнішньоторговельний обороту між Україною і країнами ЄС у 2017 р. склав 38,3 млрд дол. США, зокрема експорт — 17,5 млрд дол. та імпорт — 20,8 млрд дол. Товарооборот зріс на 22,5 %, порівняно з 2016р.: товари зросли на 25,1 %, послуги — на 7,5 %. Загальний експорт зріс на 26,7 %, зокрема товари на 29,9 %, а послуги на 10,8 %. Загальний імпорт зріс на 19,1 %, у т.ч. товари на 21,3 %, а послуги на 3,4 %. Представляє інтерес визначення основних груп товарів та послуг експортної та імпортної номенклатури зовнішньої торгівлі України та ЄС з визначенням географічної структури. Акцентуємо увагу в кожній категорії лише на п'яти основних групах з метою кращого розуміння тенденцій і визначальних домінант торгівлі. Можна виділити топ 5 груп товарів, що Україна експортувала до ЄС у 2017р.: чорні метали — 19,9 %, електричні машини і устаткування — 11,9 %, зернові культури — 9,5 %, жири та олії тваринного або рослинного походження — 8,9 %, руди, шлаки та зола — 7,1 %, інше — 42,6 %. Необхідно відзначити, що саме зростання експорту у 2017 р. в країни ЄС спричинило позитивний вплив на зростання реального ВВП України. Також зросла частка переробленої продукції у звітному році, її частка склала 7,6 млрд дол. (43 %) експорту в ЄС.

Відповідно до товарів, що Україна імпортувала з ЄС у 2017р., то в структурі переважають енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки — 14,6 %, котли, машини, апарати і механічні пристрої — 14,2 %, наземні транспортні засоби, крім залізничних — 10,4 %, електричні машини і устаткування — 7,6 %, фармацевтична продукція — 6,2 %, інше — 47,0 %. Стосовно географічної складової, то частка країн ЄС в торгівлі товарами з Україною становила: Німеччина — 18,8 %, Польща — 16,1 %, Італія — 10,7 %, Угорщина — 6,5 %, Нідерланди — 6,1 %, Франція — 5,2 %, Іспанія — 4,8 %, Чехія — 4,1 %, Румунія — 3,4 %, Велика Британія — 3,3 %, інші — 21,1 %.

Визначаючи основні групи послуг, що Україна експортувала до ЄС за відповідний період, можна відзначити, що домінували транспортні послуги — 36,9 %, послуги з переробки матеріальних ресурсів — 24,7 %, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги — 19,0 %, ділові послуги — 12,7 %, послуги з ремонту та технічного обслуговування — 2,1 %. Аналіз відповідного показника що-

⁴⁰ Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ110_u.htm.

до імпорту України з ЄС у 2017р. дозволяє відмітити, домінування наступних груп: транспортні послуги — 26,7 %, ділові послуги — 17,2 %, послуги, пов'язані з подорожами — 12,3 %, роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності — 12,1 %, послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю — 10,2 %. Частка країн ЄС в торгівлі послугами з Україною представлена наступними країнами: Великобританія — 18,4 %, Німеччина — 15,3 %, Кіпр — 8,5 %, Польща — 7,2 %, Нідерланди — 4,8 %, Австрія 4,6 %, Мальта — 3,4 %, Франція — 3,3 %, Естонія — 3,2 %, Угорщина — 2,9 %, інші — 29,6 %^{41, 42}.

Слід звернути увагу на те, що топ 5 імпортних та експортних груп товарів та послуг, у відношенні України з ЄС, повністю співпадають з топ 5 імпортних та експортних груп товарів та послуг у структурі торгівлі України з іншими країнами світу^{43, 44}.

Аналізуючи трансформації торговельної політики внаслідок реалізації поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) можна відзначити перші результати запровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для національної економіки. Першою домінантою є зростання товарообороту між країнами та зростання частки європейських країн в структурі зовнішньої торгівлі України. Вперше з 2014 р. частка ЄС у 2017 р. перевищила 40 % загального товарного експорту України, а у 2016 р. теж прослідковувалися відповідні трансформації, так частка країн ЄС у порівнянні з 2015 р. збільшилась і становила в експорті 37,1 %, а в імпорті — 43,7 % (у 2014 р. — 31,5 % та 38,7 %).

Визначаючи особливості трансформацій торгової політики протягом останніх чотирьох років, коли для українських експортерів де-факто почала діяти зона вільної торгівлі з Європейського Союзу, нагадаємо, що де-юре тимчасове застосування розділу IV Угоди про асоціацію розпочалось лише 1 січня 2016 р. Однак з кінця квітня 2014 р. запрацювали автономні торговельні преференції ЄС, що забезпечили вихід на європейський ринок для українських товарів на тих самих умовах, що й в рамках поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

⁴¹ Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm.

⁴² Показники торгівлі України з ЄС за 2017 рік [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd1eba41-9aeb-433e-97b2-5acc57561f&title=PokaznikiTorgivliUkrainiZsZa2017-Rik>

⁴³ Товарна структура зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1216_u.htm.

⁴⁴ Динаміка структури експорту-імпорту послуг [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm.

Зменшення ввізних мит є основною відправною точкою для створення зони вільної торгівлі. ПВЗВТ майже повністю лібералізує торгівлю товарами між Україною та ЄС, але із значною асиметрією, оскільки ЄС вже скасував ввізні мита в повному обсязі і негайно для більшості товарів, у той час як Україна відкриватиме ринок для багатьох товарів протягом трьох-семи років. Це унікальна можливість для українських виробників збільшити свій експорт на ринок ЄС, перш ніж на внутрішньому ринку розпочнеться повноцінна конкуренція. Проте для багатьох сільськогосподарських товарів безмитна торгівля залишалась обмеженою через існування тарифних квот. Однак останні не є ключовим обмеженням українського експорту в ЄС доти, доки не будуть запроваджені стандарти ЄС щодо безпечності харчових продуктів^{45, 46}.

Аналізуючи доступ до ринку, необхідно відзначити, що зниження мита або його скасування стимулює двосторонню торгівлю, натомість гармонізація законодавства зазвичай пролонгована у часі і наслідки стануть очевидними пізніше. Так, товарна структура експорту України в ЄС залишалась сталою протягом останніх років, незважаючи на анексію Криму та військові дії на сході країни. Проте зниження ввізних мит ЄС не призвело до різких змін у структурі зовнішньої торгівлі. Експерти пояснюють це тим, що нижчими митами в першу чергу скористались ті виробники, які вже експортували до ЄС⁴⁷. Відзначається, що структурні зрушення в національній економіці стануть помітнішими лише за кілька років, адже встановлення нових зв'язків та просування нових товарів потребує додаткового часу, найчастіше 4-5 років. В цьому контексті прослідковуються асиметрії торгівлі. Нинішня структура експорту та імпорту демонструє небезпечну для України технологічну диспропорційність: сировинний імпорт з України та високотехнологічний експорт ЄС; збереження негативного сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю груп товарів; обмежений вихід вітчизняного бізнесу на європейський ринок.

Досліджуючи ввізні мита, то за оцінками МЕРТ, в рамках автономних торговельних преференцій були обнулені мита ЄС на 94,7 % товарної номенклатури промислових товарів, а за 83,4 % сільськогосподарських товарів та товарів харчової промисловості ЄС скасував

⁴⁵ Emerson M. Deepening EU-Ukrainian Relations [Електронний ресурс] / M. Emerson, V. Movchan // Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER). Kyiv; Rowman & Littlefield International, London. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.3dcftas.eu/system/tdf/Ukraine%20e-version%20with%20covers.pdf?file=1&type=node&id=242&force=>.

⁴⁶ Емерсон М. Україна та Європа [Електронний ресурс] / М. Емерсон, В. Мовчан // Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Київ. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: http://www.3dcftas.eu/system/tdf/ua_brochure_EU_UKR_1.pdf?file=1&type=node&id=258&force=.

⁴⁷ Що змінилося в українській економіці від Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/18/7049377/>.

мита, а до 15,9 % почали діяти тарифні квоти. Останнє інтерпретується як заборони на експорт, тобто при перевищенні тарифної квоти застосовується мито. За розрахунками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), середня ставка мита для українських товарів впала з 4,9 % до 0,5 %, середньозважена — з 5,0 % до 2,6 %^{48, 49}.

Україна знизилася з 2016 р. середнє ввізне мито на промислові товари з 3,8 % до 1,1 %, а на продукцію сільського господарства та харчової промисловості — з 8,6 % до 5,6 %. Загалом, зменшення та обнуління мит зачепило 70 % товарної номенклатури. В наступні роки мита на промтовари поступово знижаться до нуля, але для частки сільгосптоварів залишаться ненульовими. Також Україна застосовуватиме тарифні квоти до трьох товарів — двох видів м'яса та цукру.

Найбільше скорочення відбулося в галузі сільського господарства та легкої промисловості. Проте, для частини товарів скасування мит не означає автоматичного покращення доступу до ринку, адже актуалізується питання відносно виконання вимог стосовно безпечності продукції. Рівночасно збереглися мита на окремі товарні позиції, такі як взуття, головні убори; вироби з каменю, гіпсу тощо; продукти рослинного походження та транспортні засоби тощо, проте надалі плавно відбуватиметься зниження мит на ці товари. Найперше необхідно відзначити, що початкові умови для створення ЗВТ між ЄС та Україною є несиметричними та навіть дискримінаційними по відношенню до України. Для ЄС характерна наявність великої кількості специфічних та комбінованих ставок увізного мита, тоді як в Україні ставки ввізного мита переважно адвалерні. На відміну від України ЄС застосовує складну структуру комбінованих ставок увізного мита та систему вхідних цін. Крім того, ЄС використовує експортні субсидії та спеціальні захисні заходи для сільськогосподарських товарів, на які Україна не має права. Проте необхідно зауважити, що для економіки України аграрний сектор відіграє значно важливішу роль ніж для країн ЄС.

Питання тарифних квот теж було частиною домовленостей в рамках Угоди. В межах тарифних квот передбачені нульові ставки ввізного мита, а поза їх обсягами до товарів застосовуються ті самі мита, які діяли й раніше, до Угоди про асоціацію. Так, передбачено 36 категорій товарів, до яких ЄС застосовує тарифні квоти, зокрема ряд

⁴⁸ Проект «розуміння угод про асоціацію між ЄС та Україною, Молдовою і Грузією» [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ier.com.ua/ua/3dcftas>.

⁴⁹ Статус виконання Угоди про асоціацію України з ЄС: торговельна частина [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: file:///D:/2TB/2.%20Старий/OLD%20E/1%20мої%20ПУБЛІКАЦІЇ/2.%20ВАК-кі%20публ/1.%20ВАК-кі/2018_МЕП_Белажентас_я/все/ресурси/HPP_1910Final_NM.pdf.

продуктів тваринного походження (м'ясо, мед та ін.); продукти рослинного походження (зерно, гриби, часник тощо); декілька позицій готових харчових та інших продуктів, наприклад цукор, сік, оброблені томати, етанол та цигарки. Зазначені товари є чутливими для ЄС та зазвичай вилучаються з режиму лібералізації при укладенні угод про вільну торгівлю, тобто підпадають під загальний режим оподаткування при митному оформленні. Водночас у результаті переговорів Україна отримала можливість завозити певні обсяги цих товарів без справляння увізних мит. При цьому мова не йде про обмеження обсягів імпорту, а лише про те, що імпорт зазначених товарів понад визначений обсяг підлягатиме під загальний режим імпорту, тобто оподатковуватиметься за тими ж умовами, які діють для України сьогодні. Зазначені обставини сприятимуть зростанню обсягів експорту товарів, найбільш помітно може зрости експорт продукції сільськогосподарства та харчової промисловості. Процес поступової лібералізації торгівлі триватиме десять років, хоча для деяких українських товарів передбачені триваліші перехідні періоди.

В умовах посилення неопротекціонізму важливу роль становленні торговельно-економічної співпраці відіграють нетарифні бар'єри. Одним з найбільш важливих аспектів ПВЗВТ є зближення регуляторних систем України та ЄС, що зумовить істотне зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі. Домовленості країн стосуються удосконалення щодо роботи митниць; гармонізації системи технічного регулювання; системи стандартизації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду; санітарних та фітосанітарних заходів; посилення захисту прав інтелектуальної власності.

Перспективи та ефективність торговельної інтеграції України та ЄС

Для оцінки ефективності використання потенціалу економічної співпраці між країнами найпоширенішою економетричною моделлю є гравітаційна модель. Вперше ця модель була запропонована Я. Тінбергеном у 1962 р. Автор припустив, що існує залежність між торговельним оборотом країн та розміром їх економік і показав цю залежність у вигляді рівняння 1.1⁵⁰:

$$F_{ij} = G \frac{M_i^\alpha M_j^\beta}{d_{ij}^\delta} \varepsilon_{ij}, \quad (1.1)$$

де F_{ij} — товарооборот між країнами i та j ,

M_i та M_j — валовий внутрішній продукт країн i та j ,

⁵⁰ Насадюк І.Б. Гравітаційна модель міжнародних економічних відносин України / І. Б. Насадюк // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. — №1 (44). — С. 94–99

d_{ij} — фактор торговельних витрат, в тому числі і логістичні витрати,
 ε_{ij} — усі інші фактори, які впливають на товарооборот, але не входять до рівняння,

α, β, δ — константи (параметри моделі).

Незважаючи на труднощі з теоретичним обґрунтуванням моделі, яким протягом тривалого часу займалися вчені-економісти зі світовим ім'ям Е. Хелпман і П. Кругман, Д. Бергштрэнд, Д. Ігон і С. Кортум, Д. Андерсон і Е. ван Вінкуп та ін., гравітаційне рівняння виявилось однією з найбільш стабільних та надійних емпіричних закономірностей в економіці і сьогодні залишається актуальним⁵¹. Основна ідея моделі базується на законі всесвітнього тяжіння Ньютона, де маса Землі замінена на валовий внутрішній продукт країн-партнерів. Тобто, торгівля між двома країнами прямо пропорційна розміру їхніх економік і обернено пропорційна відстані між ними.

Завдяки своїм емпіричній точності, гравітаційна модель почала широко використовуватися в економічній науці та набула безліч інтерпретацій. Так, у логарифмічній формі, рівняння гравітації виражається формулою 1.2 :

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) + \beta_3 \ln(D_{ij}) + \varepsilon_{ij}, \quad (1.2)$$

Відмінною рисою цієї моделі є і можливість додавання якісних змінних, таких як приналежність країн до певного інтеграційного угруповання, підписання між країнами угоди про зону вільної торгівлі чи ін. У зв'язку з вище зазначеним, на основі детального аналізу сфер застосування, можливостей та обмежень таких моделей пропонується застосувати інструментарій гравітаційних моделей для оцінки ефективності торговельного співробітництва України з ЄС з урахуванням підписання Угоди про асоціацію України з ЄС та вступленням в дію її економічної частини, а саме, Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, з 1 січня 2016 р.

Рівняння гравітаційної моделі з урахуванням якісної змінної можна подати у вигляді 1.3:

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) + \beta_3 \ln(D_{ij}) + \beta_4 \text{DUMMY}_{ij} + \varepsilon_{ij}, \quad (1.3)$$

де F_{ij} — товарооборот між країнами i та j ,

M_i та M_j — валовий внутрішній продукт країн i та j ,

d_{ij} — фактор торговельних витрат, в тому числі і логістичні витрати,

⁵¹ Полякова О. Ю. Моделирование змін зовнішньоторговельних зв'язків у контексті розширення Європейського Союзу / О. Ю. Полякова, В. О. Шликова // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 330-336. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon-2014-1-50>

$DUMMY_{ij}$ — фіктивна змінна приналежності країн до певного угруповування,

ε_{ij} — усі інші фактори, які впливають на товарооборот, але не входять до рівняння,

α, β, δ — константи (параметри моделі).

Для оцінки параметрів цієї моделі було використано статистичні дані ЄС та України за період 1999–2017 рр. В якості показників M_i та M_j було обрано ВВП ЄС та ВВП України відповідно. Для вимірювання відстані між країнами в даній моделі обирають різні показники, в залежності від завдань та фактологічної бази дослідження. Це може бути як географічна відстань, так і витрати на перевезення вантажів або рівень закритості внутрішніх ринків країн для імпорту товарів одна одної за допомогою протекціоністських інструментів. В цьому випадку в якості показника D_{ij} обрано світові середньорічні ціни на нафту, оскільки їхні коливання змінюють вартість перевезень. Для визначення, як на торгівлю країн впливає Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, використаємо $DUMMY$ змінну. $DUMMY$ дорівнює 0 до 2015 року та 1 з 2016 року (табл. 1).

Таблиця 1

ОСНОВНІ ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ПОБУДОВИ ГРАВІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ 1 ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
(товарні групи з 01 по 97 за УКТ ЗЕД (розділи I — XXI))

Рік	ЗТО України — ЄС, млн дол. США	ВВП ЄС, млн дол. США	ВВП України, млн дол. США	Ціни нафти, дол. США/барель
1999	4513,5	9590851	31581	17,9
2000	5235,6	8912444	31262	28,4
2001	8542,7	9009860	38009	24,45
2002	11834,2	9822705	42393	25,01
2003	15631,3	11957244	50133	28,83
2004	20557	13806711	64883	38,1
2005	22425,3	14441217	86142	54,38
2006	28282,5	15405420	107753	65,14
2007	36135,1	17795827	142719	72,52
2008	46997,9	19136673	179992	96,99
2009	24892	17101457	117228	61,51

Продовження таблиці

Рік	ЗТО України — ЄС, млн дол. США	ВВП ЄС, млн дол. США	ВВП України, млн дол. США	Ціни нафти, дол. США/барель
2010	32153,1	16992731	136013	79,47
2011	43722,9	18352576	163160	111,27
2012	43237,7	17290202	175781	111,63
2013	43805,1	18026765	183310	108,56
2014	38072	18632311	133503	99,03
2015	28345,4	16411317	91031	52,35
2016	30637,1	16491323	93270	43,55
2017	38332,8	16970000	109320	54,25

Джерела: офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]⁵², UNCTADstat [Electronic resource]⁵³.

В результаті розрахунків отримано рівняння гравітаційної моделі Тінбергена, що описує динаміку зовнішньоторговельного обороту України з ЄС за період 1999–2017 рр.:

$$\ln(F_{ij}) = -13,902 + 0,887 \ln(M_i) + 0,848 \ln(M_j) - 0,096 \ln(D_{ij}) + 0,194 DUMMY_{ij}.$$

Результати регресійного аналізу підтвердили гіпотезу про наявність прямого зв'язку між зовнішньоторговельним оборотом країн-партнерів та їх валовим внутрішнім продуктом та оберненого зв'язку між зовнішньоторговельним оборотом та транспортними витратами. Перевірка моделі за критерієм Фішера показала, що модель є статистично значущою (табл. 2).

Таблиця 2

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ МОДЕЛІ 1

Показник	Значення
β_0	-13,902
β_1	0,887
β_2	0,848
β_3	-0,096
β_4	0,194
R ²	0,942
R	0,971
Fфакт.	56,84
Fкрит. (0,05)	2,90

⁵² Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵³ UNCTADstat [Electronic resource]. — Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>.

Економічна інтерпретація цієї моделі дозволяє констатувати, що при збільшенні ВВП ЄС на 1 дол. США двосторонній товарообіг зростає на 0,887 дол. США; при збільшенні ВВП України на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот країн збільшується на 0,848 дол. США; збільшення ціни на нафту на 1 дол. США виражається в зменшенні товарообігу на 0,096 дол. США; вступлення в дію Угоди про зону вільної торгівлі, в свою чергу, підвищує зовнішньоторговельний оборот на 0,194 дол. США на кожен дол. США зовнішньоторговельного обороту. Коефіцієнт детермінації наближається до 1, тому добре апроксимує дані та вказує на суттєвий рівень пояснення причинно-наслідкових зв'язків запропонованої моделі. Для наочного зображення змодельовано ЗТО України та ЄС у 1999–2017 рр. (рис. 1).

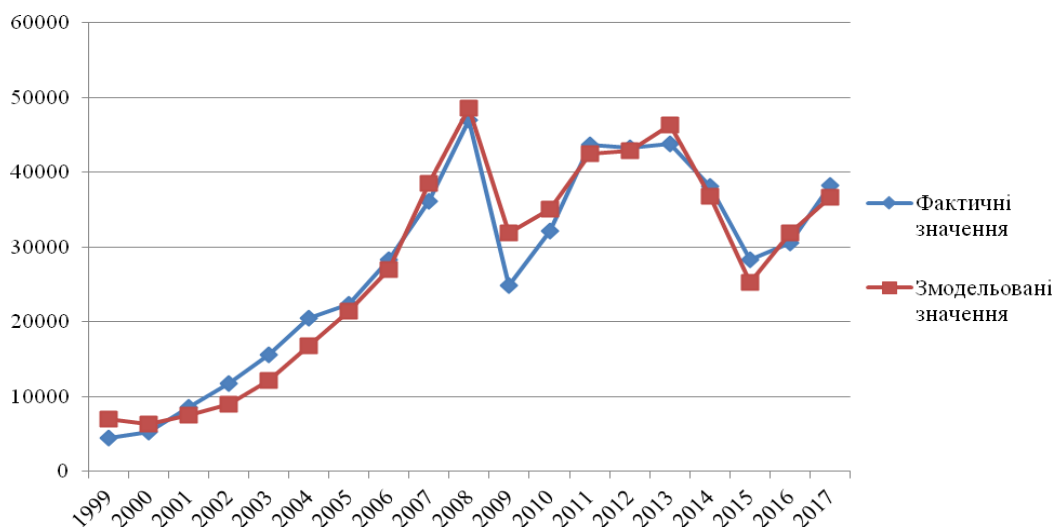

Рис. 1. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту України та ЄС для сільськогосподарської та несільськогосподарської продукції, млн дол. США*

*(товарні групи з 01 по 97 за УКТ ЗЕД (розділи I – XXI)

Гравітаційна модель дає змогу спрогнозувати обсяг двосторонньої торгівлі на наступні роки (рис. 2).

Таким чином, моделювання ступеня впливу кризових явищ в економіці ЄС чи України на двосторонні торговельно-економічні відносини дозволило виявити значущість кожного з них. У нашому випадку було виявлено, що двосторонній товарообіг між ЄС та Україною є більш еластичним від динаміки економічного зростання ВВП ЄС і менш еластичним від динаміки ВВП України. Дослідження підтвер-

дило, що Угода про ЗВТ між Україною та ЄС уже значно вплинула на зростання товарообігу між країнами, а прогнозні значення на 2018—2022 рр. стверджують і про подальше нарощування товарообігу між країнами. Адекватність гравітаційної моделі була підтверджена за основними критеріями, тому її можна використовувати як основу для більш розширеного дослідження щодо прогнозування розвитку двосторонньої торгівлі.

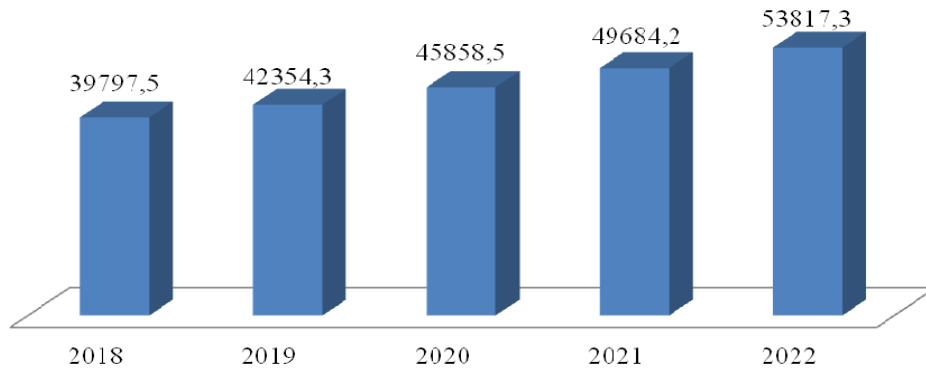

Рис. 2. Прогнозований товарооборот між Україною та ЄС у 2018 –2022 рр. для сільськогосподарської та несільськогосподарської продукції, млн дол. США*
*(товарні групи з 01 по 97 за УКТ ЗЕД (розділи I – XXI))

Представляє інтерес аналогічне дослідження для сільськогосподарської продукції (табл. 3).

Таблиця 3

**ОСНОВНІ ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ ПОБУДОВИ ГРАВІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ 2
ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
(товарні групи з 01 по 24 за УКТ ЗЕД (розділи I – IV))**

Рік	ЗТО України –ЄС товарами АПК, млн дол. США	ВВП ЄС, млн дол. США	ВВП України, млн дол. США	Ціни нафти, дол. США/барель
1999	453,9	9590851,4	31580,6	17,9
2000	526,5	8912444,2	31261,5	28,4
2001	859,1	9009859,8	38009,3	24,5
2002	1190,1	9822705,4	42392,9	25,0
2003	1571,9	11957243,6	50133,0	28,8
2004	2067,3	13806710,8	64883,1	38,1
2005	2255,2	14441217,4	86142,0	54,4
2006	2844,2	15405419,7	107753,1	65,1
2007	3647,1	17795826,8	142719,0	72,5

Продовження таблиці

Рік	ЗТО України –ЄС товарами АПК, млн дол. США	ВВП ЄС, млн дол. США	ВВП України, млн дол. США	Ціни нафти, дол. США/барель
2008	6183,7	19136672,5	179992,4	97,0
2009	4236,5	17101456,9	117227,8	61,5
2010	4433,4	16992731,2	136013,2	79,5
2011	6061,9	18352575,9	163159,7	111,3
2012	8073,7	17290202,2	175781,4	111,6
2013	8077,4	18026765,0	183310,1	108,6
2014	7352,8	18632310,9	133503,4	99,0
2015	5870,0	16411316,9	91031,0	52,4
2016	6146,9	16491323,1	93270,5	43,6
2017	7660,0	16970000,0	109320,0	54,3

Джерело: офіційний сайт Державного комітету статистики України⁵⁴, UNCTADstat [Electronic resource].⁵⁵

Рівняння гравітаційної моделі Тінбергена, що описує динаміку зовнішньоторговельного обороту України з ЄС товарами АПК за період 1999–2017 рр. має такий вигляд:

$$\ln(F_{ij}) = -25,518 + 1,693 \ln(M_i) + 0,358 \ln(M_j) + \\ + 0,368 \ln(D_{ij}) + 0,637 DUMMY_{ij}$$

Основні результати моделі представлені у таблиці 4. Перевірка моделі за основними критеріями показала, що модель є статистично значущою. Коефіцієнт детермінації наближається до 1, тому добре апроксимує дані.

Таблиця 4

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ МОДЕЛІ 2

Показник	Значення
β_0	-25,518
β_1	1,693
β_2	0,358
β_3	0,368
β_4	0,637
R ²	0,933
R	0,966
Fфакт.	48,37
Fкрит. (0,05)	2,90

⁵⁴ Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵⁵ UNCTADstat [Electronic resource]. — Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>.

Ця модель дозволяє зробити такі висновки:

- при збільшенні ВВП ЄС на 1 дол. США двосторонній товарообіг товарами АПК зростає на 1,693 дол. США;
- при збільшенні ВВП України на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот країн товарами АПК збільшується на 0,358 дол. США;
- при збільшенні ціни на нафту на 1 дол. двосторонній товарообіг товарами АПК зростає на 0,368 дол. США;
- при дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС двосторонній товарообіг товарами АПК зростає на 0,637 дол. США на кожен дол. США.

Для наочного зображення змодельовано ЗТО України та ЄС товарами АПК у 1999–2017 рр. (рис. 3).

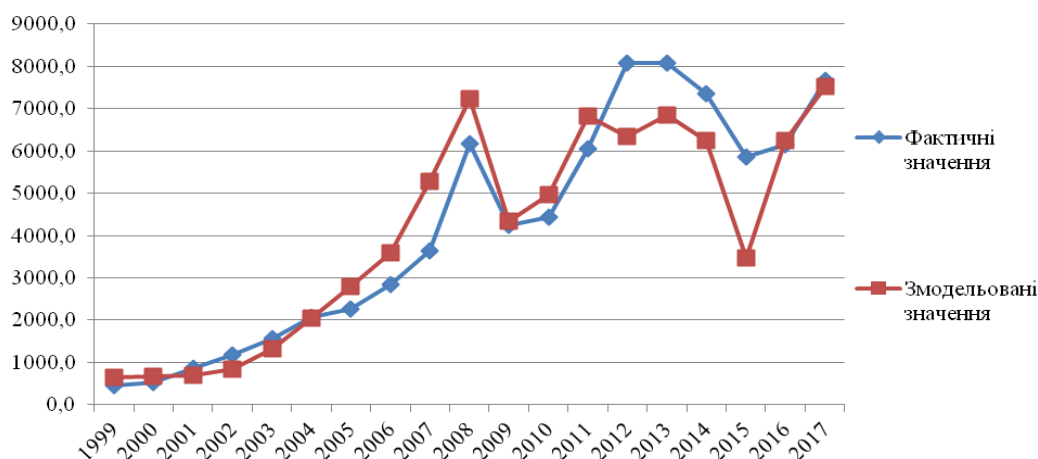

Рис. 3. Фактичні та змодельовані значення зовнішньоторговельного обороту України та ЄС товарами АПК, млн дол. США

За допомогою гравітаційної моделі спрогнозовано обсяг двосторонньої торгівлі товарами АПК на 2018–2022 рр. (рис. 4).

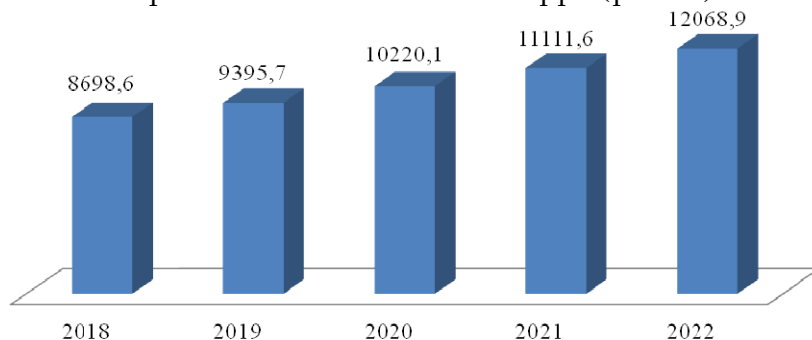

Рис. 4. Прогнозований товарообіг між Україною та ЄС товарами АПК у 2018–2022 рр., млн дол. США

Отже, з розрахунків гравітаційних моделей зовнішньоторговельного обороту усіма товарами та товарами АПК, зокрема, між Україною та ЄС чітко простежується значний вплив економічного зростання ВВП ЄС. Так, при зростанні ВВП ЄС на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот усіх товарів зростає на 0,887 дол. США, а двосторонній обіг товарами АПК — на 1,693 дол. США. Вплив ВВП України має значно менший вплив, що можна пояснити відмінністю у розмірах економік ЄС та України. При збільшенні ВВП України на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот країн збільшується на 0,848 дол. США, а двосторонній обіг товарами АПК — на 0,358 дол. США. Що стосується ціни на нафту, то в моделі 2 вплив є прямим, тобто, зростання ціни на нафту сприяє зростанню товарообороту між країнами, хоча припущенням гравітаційної моделі є протилежний ефект. Цей феномен можна пояснити тим, що країни знаходяться на відносно недалекоких відстанях і перевезення є не основною частиною витрат, що, відповідно, і не має такого важливо значення для товарообороту між країнами. Фіктивний показник зони вільної торгівлі між Україною та ЄС зіграв неабияку роль при прогнозуванні товарообігу між країнами на 2018-2022 рр., адже саме ЗВТ у 2016–2017 рр. дозволили Україні наростити обсяги експорту та імпорту в країни ЄС. Варто відмітити, що вплив фіктивної змінної у моделі 2 значно вищий у порівнянні з моделлю 1 (0,637 у порівнянні з 0,194). Це пояснюється тим, що основна частка торговельних преференцій припадає саме на продукцію АПК і саме за рахунок значного зростання обороту продукцією АПК зростає загальний товарооборот.

Проте необхідно зазначити, що зовнішня торгівля товарами України характеризується надмірною часткою первинних товарів і низьким рівнем інтелектуалізації торгових відносин, які маргіналізують її роль у розвитку світової економіки. Крім того, законодавче середовище обмежує діджиталізацію торгівлі, а неефективні митні процедури обтяжують транскордонну торгівлю, нівелюючи вигоди від спрощення її процедур⁵⁶. Даються взнаки циклічно-нерівномірний характер розвитку капіталістичної ринкової системи та ефективність ключових важелів та інструментів анти циклічного регулювання економіки, що реалізуються країнами-торговельними партнерами⁵⁷. Значний вплив також відіграють глобальні імперативи, такі як: формування глобального ринку, глобальна монополізація капіталу і виробництва, ди-

⁵⁶ Tsygankova, T. (2018). Dominants of Ukraine's foreign trade intellectualization // Tetiana Tsygankova, Oleksandr Iatsenko/ Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. eISSN 2345-0355. 2018. Vol. 40. No. 2: 274–282. Article DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.26>

⁵⁷ Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — Київ : КНЕУ, 2010. — 334 с.

намізація техноглобалізму, посилення регіональних інтеграційних процесів, формування глобального інформаційного простору⁵⁸. В цьому контексті необхідно враховувати особливості та динаміку розвитку регіонів в умовах глобальної економічної асиметрії, сутність політики регіонального і локального розвитку ЄС та України, їх механізми та інструменти⁵⁹. Наразі відбувається поступова конвергенція регіональних моделей України й ЄС.

Зважаючи на велику різницю в розмірі економік країн-партнерів, вважаємо доцільним додатково провести кореляційно-регресивний аналіз та визначити, чи залежить обсяг експорту з України до країн ЄС від зміни показника внутрішнього валового продукту на основі наступних вихідних даних (табл. 5).

Таблиця 5

ВИХІДНІ ДАНІ ЕКСПОРТУ ДО КРАЇН ЄС ТА ВВП УКРАЇНИ
за 2002-2017 рр., у млн дол. США

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Експорт	7358,2	9886,6	12570,8	12001,3	14361,6	16899,4	22248,3	12523,8
ВВП	42393	50133	64883	86142	107753	142719	179992	117228
Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт	16168,9	21495,3	20826,2	20954,3	20994,5	15943,1	16501,2	17533,4
ВВП	136419	163160	175781	183310	131805	90615	93270	109320

Джерело: складено автором на основі даних офіційного сайту Державної служби статистики України⁶⁰.

Коефіцієнт кореляції (r) для ряду строком у шістнадцять років дорівнює 0,898093445. Коефіцієнт кореляції більший за 0, отже зв'язок між двома показниками є прямим, тобто збільшення обсягів експорту до країн ЄС, призведе до збільшення показника ВВП. Так як значення показника кореляції знаходиться близько до 1, то зв'язок характеризується як дуже сильний, що пояснюється тим, що ЄС наразі виступають нашими основними й пріоритетними торговельними партнерами. Регресійне рівняння має вигляд: $y = 9,0327x - 28620$ (рис. 5), яке за умови, що ми прийняли величину експорту за x , а

⁵⁸ Поручник А. М. Глобальні імперативи транснаціоналізації національних економік / А. М. Поручник, Я. М. Столярчук // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2009. — Вип. 21. — С. 257–278.

⁵⁹ Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; за ред. В. І. Чужикова. — Електрон. текстові дані. — Київ : КНЕУ, 2016. — 496 с. — Назва з титул. екрану.

⁶⁰ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Динаміка ВВП України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/2017>.

обсяг ВВП — за у, показує наскільки збільшиться обсяг валового внутрішнього продукту, якщо експорт України до країн ЄС збільшиться на 1 мільйон доларів.

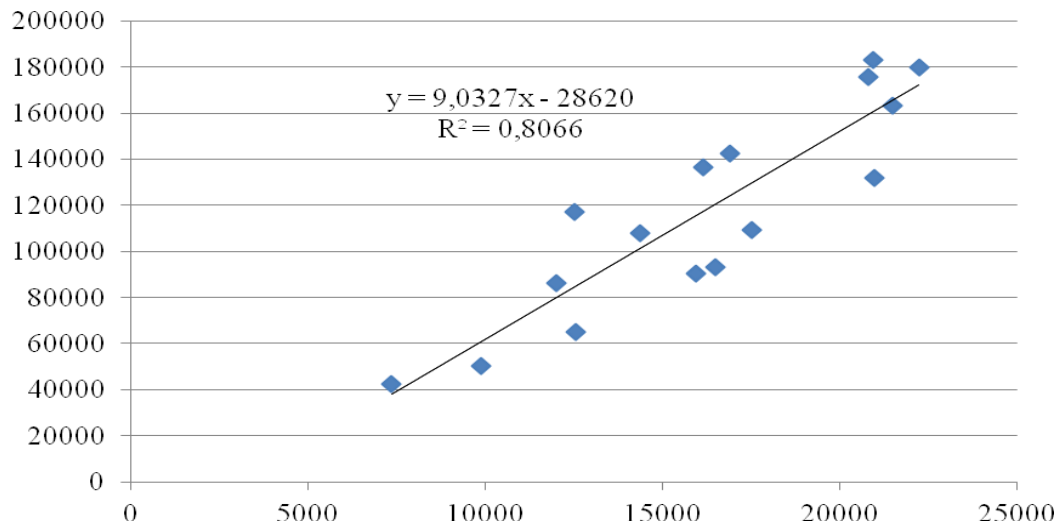

Рис. 5. Регресійна модель залежності зростання ВВП України від експорту до країн ЄС

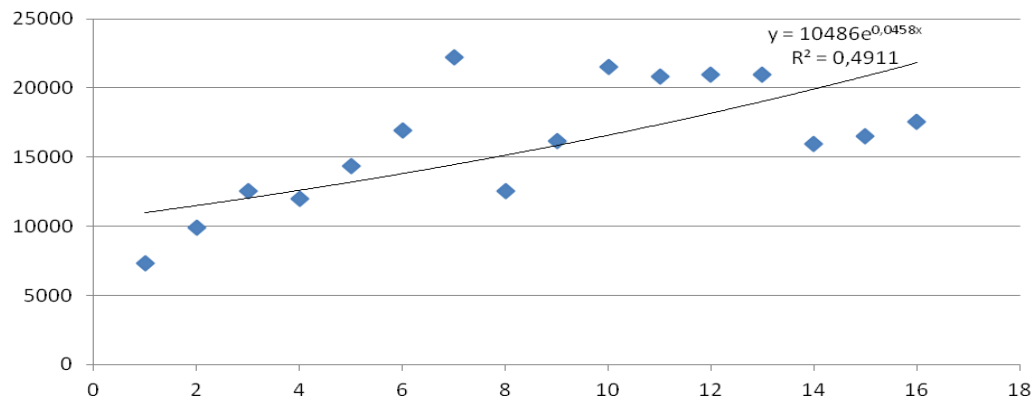
Джерело: побудовано автором

Для України, як і для більшості країн з ринком, що формується, за останні роки залежність економічного зростання від експорту значно підвищилась і продовжує зростати.

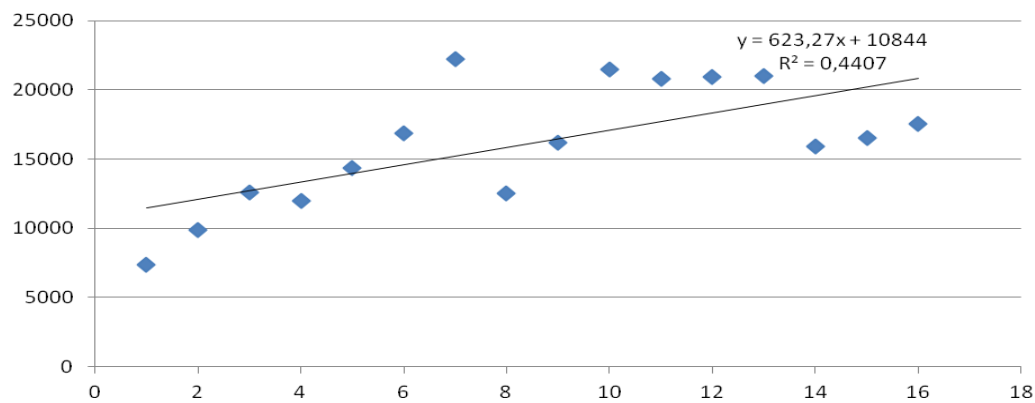
Виділяється група країн, для яких спостерігається постійна висока залежність темпів економічного зростання та темпів приросту експорту, причому коефіцієнт кореляції не зростає. Це, насамперед, розвинені, глибоко інтегровані у світогосподарські зв'язки країни ЄС. На нашу думку, це саме ті країни, які найбільшою мірою скористалися перевагами, що надала глобалізація, проте потенціал подальшого зростання за рахунок цього фактору для них, вірогідно, вичерпаний. Проте цей висновок потребує подальшої перевірки і досліджень у цьому напрямі⁶¹.

Виконаємо прогноз обсягів експорту з України до країн ЄС на 3 роки за допомогою методу аналізу часових рядів. Для цього розглянемо декілька ліній тренду для вибору найбільш точного прогнозу (рис.6).

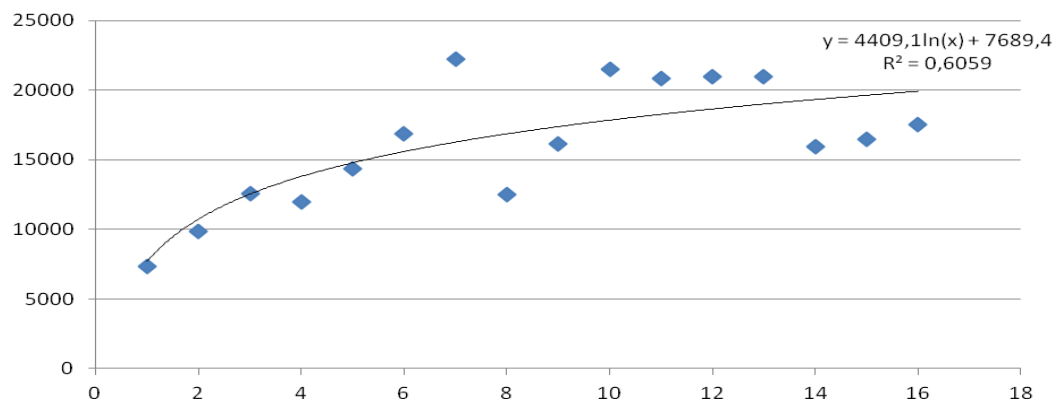
⁶¹ Кузьмін С.В. Роль експорту як фактора економічного зростання в умовах глобалізації / С.В. Кузьмін, Г.Я. Глуха // Економіка та держава. — 2014. — № 4. — С.6-10.

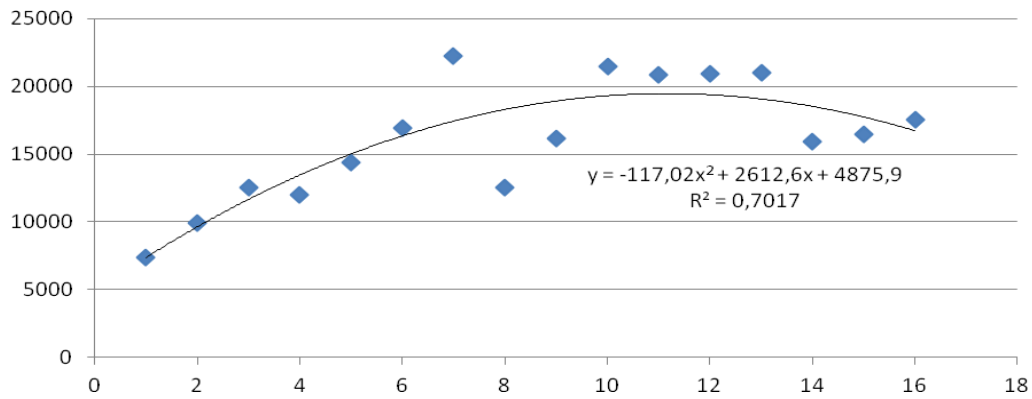
а) Експотенційна лінія тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

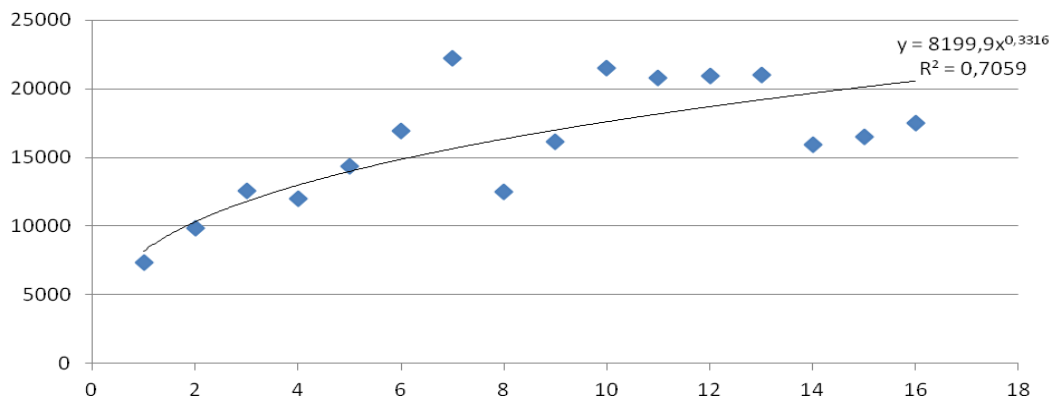
б) Лінійна лінія тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

в) Логарифмічна лінія тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

г) Поліноміальна лінія тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

д) Степенева лінія тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

Рис.6. Лінії тренду експорту з України до країн ЄС за 16 років

Джерело: побудовано автором

Згідно розглянутих ліній тренду, найбільш лінія тренду експорту до країн ЄС найкраще описується степеневою лінією тренду (значення R-квадрат дорівнює 0,7059, тобто найближче значення до одиниці з запропонованих вище, що свідчить про високу ступінь співпадіння лінії з даними). Прогноз експорту з України до країн ЄС (табл. 6) на 2018-2022 рр. представлено у таблиці нижче.

Прогноз експорту з України до країн ЄС (табл.) на 2018 р. складає 20981,0 млн дол., на 2019 р. — 21382,4 млн дол., на 2020 р. — 21769,2 млн дол., на 2021 р. — 22142,7 млн, на 2022 р. — 22503,8 млн.

Таблиця 6

ПРОГНОЗ ЕКСПОРТУ З УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄС на 2018-2022 рр.

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
7358,2	9886,6	12570,8	12001,3	14361,6	16899,4	22248,3	12523,8	16168,9	21495,3	20826,2
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
8199,9	10318,8	11803,8	12985,3	13982,6	14854,0	15633,0	16340,8	16991,6	17595,8	18160,8
2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
20954,3	20994,5	15943,1	16501,2	17533,4	–	–	–	–	–	
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
18916,7	19633,8	20350,8	21067,9	20563,4	20981,0	21382,4	21769,2	22142,7	22503,8	

Джерело: розраховано автором.

Висновки

Двосторонні торговельно-економічні відносини активізуються і стають більш ефективними внаслідок запровадження (підписання, ратифікації та імплементації) зони вільної торгівлі, що відзначається особливим пільговим торговельним режимом для країн-учасниць внаслідок усунення внутрішніх тарифів за умови їх збереження в торгівлі з третіми країнами. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, дала змогу сторонам перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Базисні умови для модернізації торгової політики України та запровадження механізму реалізації для посилення економічних та торговельних відносин, що сприятимуть поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС закладені в ПВЗВТ у розділі IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». Відповідний розділ присвячений таким ключовим сферам: торгівлі товарами (в т.ч. технічним бар'єрам в торгівлі); інструментам торговельного захисту; санітарним та фітосанітарним заходам; механізмам сприяння торгівлі й співпраці в митній сфері; адміністративній співпраці в митній сфері; правилам походження товарів; торговельним відносинам в енергетичній галузі; послугам, заснуванню компаній та інвестиціям; визнанню кваліфікації; руху капіталів та платежів; конкурентній політиці (антимонопольні заходи і державна допомога); правам інтелектуальної власності (в т.ч. географічним зазначенням); державній закупівлі; торгівлі та сталому розвитку; прозорості; врегулюванню торговельних суперечок.

Домовленості в рамках створення Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг та загроз, так механізм реалізації потенціалу зони вільної торгівлі між Україною та ЄС сприятиме поглибленню торговельної інтеграції та виходу національних товаровиробників на один з найбільш високомаржинальних ринків; формуванню ланцюгів доданої вартості в рамках ПВЗВТ Україна-ЄС; залученню інвестицій на створення і модернізацію виробничих потужностей; горизонтальній, концентричній та конгломератній диверсифікації; підвищенню енергоефективності і переоснащенню; забезпеченню споживачів якісним та доступним за ціною імпортом; виходу національних суб'єктів бізнесу на ринки третіх країн.

Одночасно присутні і загрози, викликані відмінностями економічного рівня розвитку країн; розміром ринку; ступенем інтеграції країн в глобальну економіку, що посилюють асиметрію торговельної інтеграції. Ключовими загрозами є посилення конкурентного тиску на вітчизняний бізнес; тривала торговельна війна з Російською Федерацією, що зумовила запровадження режиму найбільшого сприяння, торговельних бар'єрів і ембарго. Нинішня структура експорту та імпорту демонструє небезпечну для України технологічну диспропорційність: сировинний імпорт з України та високотехнологічний експорт ЄС; збереження негативного сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю груп товарів; обмежений вихід вітчизняного бізнесу на ринок ЄС внаслідок високого рівня нетарифного захисту, насамперед на сільськогосподарську продукцію.

Результатом двосторонньої торговельної інтеграції внаслідок реалізації поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі стала модернізація торгової політики України. Визначальними домінантами можна вважати: зростання товарообороту між країнами та зростання частки європейських країн в структурі зовнішньої торгівлі України; зменшення ввізних мит; покращення умов доступу до ринку; гармонізація законодавства; встановлення тарифних квот; істотне зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі; домовленості країн стосовно удосконалення роботи митниць; гармонізації системи технічного регулювання; системи стандартизації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду; санітарних та фітосанітарних заходів; посилення захисту прав інтелектуальної власності.

Прогнозування та моделювання зовнішньоторговельного обороту між Україною та ЄС товарами в цілому, та товарами АПК зокрема, на основі використання гравітаційної моделі, демонструє, що виразно простежується значний вплив економічного зростання ВВП ЄС. Так, при зростанні ВВП ЄС на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот усіх товарів зростає на 0,887 дол. США, а двосторонній обіг товарами АПК — на 1,693 дол. США. Вплив ВВП України має значно

менший вплив, що можна пояснити відмінністю у розмірах економік ЄС та України. За умови збільшення ВВП України на 1 дол. США зовнішньоторговельний оборот країн збільшується на 0,848 дол. США, а двосторонній обіг товарами АПК — на 0,358 дол. США. Що стосується ціни на нафту, то в моделі 2 вплив є прямим, тобто, зростання ціни на нафту сприяє зростанню товарообороту між країнами, хоча припущенням гравітаційної моделі є протилежний ефект. Цей феномен можна пояснити тим, що країни знаходяться на відносно невеликих відстанях і перевезення є не основною частиною витрат, що, відповідно, і не має такого важливо значення для товарообороту між країнами. Фіктивний показник зони вільної торгівлі між Україною та ЄС зіграв важливу роль у прогнозуванні товарообігу між країнами на 2018-2022 рр., адже саме ЗВТ у 2016-2017 рр. дозволили Україні наростити обсяги експорту та імпорту в країни ЄС. Доречно відмітити, що вплив фіктивної змінної у моделі 2 значно вищий у порівнянні з моделлю 1 (0,637 у порівнянні з 0,194). Це пояснюється тим, що основна частка торговельних преференцій припадає саме на продукцію АПК і саме за рахунок значного зростання обороту продукцією АПК зростає загальний товарооборот України.

За останні роки для України, як і для більшості країн з ринком, що формується, значно підвищилась і продовжує зростати залежність економічного зростання від експорту. Прогноз експорту з України до країн ЄС динамічно зростатиме до 22503,8 млн дол. США у 2022 р.

Список літератури

1. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — Київ : КНЕУ, 2010. — 334 с.
2. *Бхагвати Дж.* В защиту глобализации / Джагдиш Бхагвати; Пер. с англ. под ред. ВЛ Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. об-ва, журнал «Свободная мысль-XXI». М.: Ладомир, 2005.
3. *Гейць В. М.* Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О.Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». — К., 2014. — 102 с.
4. Динаміка структури експорту-імпорту послуг [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm.

5. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / Під ред. І. Бураковського та В. Мовчан // Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. — К., 2014. — 140 с.
6. Емерсон М. Україна та Європа [Електронний ресурс] / М. Емерсон, В. Мовчан // Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Брюссель; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), Київ. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: http://www.3dcftas.eu/system/tdf/ua_brochure_EU_UKR_1.pdf?file=1&type=node&id=258&force=.
7. Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна-ЄС [Електронний ресурс] / Т. О. Зінчук. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2482/1/Ес%20АРК_2015_5_79-87.pdf.
8. Кальченко Т. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Тимур Валерійович Кальченко //: Монографія. К.: КНЕУ, 2006, 246 с.
9. Кваша С.М. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом: виклики і перспективи. Національна академія аграрних наук України. ННЦ «Інститут аграрної економіки» / С.М. Кваша // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: fem.sumdu.edu.ua/.../presentation_2014_last.p.
10. Клименко І. В. «Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України». Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / І. В. Клименко // К.: НІСД. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1003/>.
11. Кравчук Н. Я. Асиметрії і дисбаланси глобального розвитку: ідейно-теоретичні та фундаментальні основи дослідження / Н. Я. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2011. — Вип. № 1-2. — С. 170-210.
12. Кузьмінов С.В. Роль експорту як фактора економічного зростання в умовах глобалізації / С.В. Кузьмінов, Г.Я. Глуха // Економіка та держава. — 2014. — № 4. — С.6-10.
13. Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економіка: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. — Київ: КНЕУ, 2014. — 762 с.
14. Луцишин З. О. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоелектронічному просторі / З. О. Луцишин, Н. Я. Кравчук // Міжнародна економічна політика. — 2015. — № 2. — С. 29-49.
15. Мельник Т. Регуляторна зовнішньоекономічна політика у сфері АПК: вітчизняний і зарубіжний досвід / Т. Мельник, О. Головачова / *Economic Annals-XXI*. — 2015. — № 3-4(2). — С. 12-16.
16. Насадюк І.Б. Гравітаційна модель міжнародних економічних відносин України / І. Б. Насадюк // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. — №1 (44). — С. 94-99
17. Осташко Т. О. Ринки сільськогосподарських товарів під впливом очікуваних змін торговельних режимів / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозу-

вання. — 2013. — № 3. — С. 105-115. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_9

18. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

19. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Динаміка ВВП України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/2017>.

20. *Пасмор М. С.* Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації / М. С. Пасмор, В. О. Бабенко, В. І. Сідоров // Бізнес Інформ. — 2016. — № 4. — С. 31-37.

21. Показники торгівлі України з ЄС за 2017 рік [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=dd1eba41-9aeb-433e-97b2-5acce57561f&title=PokaznikiTorgivliUkrainiZsZa2017-Rik>

22. *Полякова О. Ю.* Моделювання змін зовнішньоторговельних зв'язків у контексті розширення Європейського Союзу / О. Ю. Полякова, В. О. Шликова // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 330-336. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rekon-2014-1-50>

23. *Поручник А. М.* Глобальні імперативи транснаціоналізації національних економік / А. М. Поручник, Я. М. Столярчук // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2009. — Вип. 21. — С. 257-278.

24. *Поручник А. М.* Формування європейського інноваційного простору / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк // Європейський союз та Україна : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17 черв. 2004 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Фондація сприяння європ. Інтеграції, Фонд «InWEnt» / відп. за вип. В. І. Чужиков. — Київ : КНЕУ, 2004. — С. 70-81.

25. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським [..]: Закон України. 2014. PhilSci archive. <http://zakonO.rada.gov.ua/laws/show/1678-vii>. Accessed 23 August 2016.

26. Проект «розуміння угод про асоціацію між ЄС та Україною, Молдовою і Грузією» [Електронний ресурс] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ier.com.ua/ua/3dcftas>.

27. Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; за ред. В. І. Чужикова. — Електрон. текстові дані. — Київ : КНЕУ, 2016. — 496 с. — Назва з титул. екрану.

28. *Сіденко С. В.* Проблеми співпраці України з Європейським Союзом: соціальний аспект / С. В. Сіденко // Міжнародне економічне співробітництво

України (правові проблеми) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ; відп. ред. В. Ф. Опришко. — Київ : КНЕУ, 2004. — С. 114–122.

29. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm.

30. Статус виконання Угоди про асоціацію України з ЄС: торговельна частина [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: file:///D:/2TB/2.%20Старий/OLD%20E/1%20мої%20ПУБЛІКАЦІЇ/2.%20БАК-кі%20публ/1.%20БАК-кі/2018_МЕП_Белагентас_я/все/ресурси/HPP_1910Final_NM.pdf.

31. Товарна структура зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/tszt/tszt_u/tszt1216_u.htm.

32. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

33. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. PhilSci archive. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>. Accessed 23 August 2016.

34. *Філіпенко А.* Теорія міжнародної економічної інтеграції / А. Філіпенко, В. Філіпенко // Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Рада Центр.-Сх. регіону незалежної самовряд. проф. спілки «Соліданість» ; за заг. ред. Н. В. Павліхи. — Луцьк ; Люблін: Drukarnia Kolor Lublin, 2013. — С. 349–358.

35. *Харт-Ландсберг М.* Неолиберализм / М. Харт-Ландсберг // Мифы и реальность. 2007.

36. Чи виграв український бізнес від створення ПВЗВТ з ЄС? PhilSci archive. <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5358>. Accessed 23 August 2016.

37. *Швиданенко О.* Сучасний інструментарій системи регулювання конкурентних відносин суб'єктів глобального ринку / О. А. Швиданенко, І. А. Савченко // Економіка підприємства: теорія і практика = Economy of enterprise: theory and experience : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 10 жовт. 2014 р. / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол. Г. О. Швиданенко (відп. за вип.) та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2014. — С. 327–330.

38. Що змінилося в українській економіці від Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] // Європейська правда. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/18/7049377/>.

39. *Bossche P.* The Law and Policy of the World Trade Organization / Peter Van den Bossche, Warner Zdouc // Text, Cases and Materials. — 3rd edition, United States of America by Cambridge University press, New York and University printing house, Cambridge, United Kingdom. — 2013. — 1045 p.
40. *Emerson M.* Deepening EU-Ukrainian Relations [Електронний ресурс] / M. Emerson, V. Movchan // Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels Institute for Economic Research and Policy Consulting (IER), Kyiv; Rowman & Littlefield International, London. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.3dcftas.eu/system/tdf/Ukraine%20e-version%20with%20covers.pdf?file=1&type=node&id=242&force=>.
41. *Grossman G.* Innovation and growth in the global economy / Grossman Gene M., Helpman, Elhanan // MIT press, 1993.
42. *Irwin D.* Free Trade under Fire / Douglas A Irwin // Fourth Edition. Princeton university press, Princeton and Oxford, USA. — 2015. — 351 p.
43. *Krugman P.* International economics: Theory and policy / Paul R. Krugman // 8/E. Pearson Education India, 2008.
44. *Krugman P.* Maurice Obstfeld, Marc J. Melitz. International Trade: Theory and Policy. / Paul R. Krugman // Princeton University, Maurice Obstfeld, University of California, Marc J. Melitz, Harvard University. — 10th edition, USA. — 2015. — 338 p.
45. *Pamela J. Smith.* Global Trade Policy: Questions and Answers. 1st edition, Wiley Blackwell, USA. — 2014. — 347 p.
46. *Pigman G.* Trade Diplomacy Transformed: Why Trade Matters for Global Prosperity / Geoffrey Allen Pigman // — 1st ed., New York, USA. — 2016. — 257 p.
47. *Pomfret R.* International Trade: Theory, Evidence and Policy / Richard Pomfret // World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., USA, London. — 2016. — 298 p.
48. *Spence M.* Job Market Signaling // Quarterly Journal of Economics. — 1973. — Vol. 87 (3). — P. 355–374. [<http://www-bcf.usc.edu/~shaddin/cs590fa13/papers/jobmarketsignaling.pdf>]
49. *Tsygankova, T.* Dominants of Ukraine's foreign trade intellectualization // Tetiana Tsygankova, Oleksandr Iatsenko / Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. eISSN 2345-0355. 2018. Vol. 40. No. 2: 274–282. Article DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.26> — Режим доступу:- <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/1126/1112>
50. UNCTADstat [Electronic resource]. — Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>.
51. *Yatsenko O.* Realization of the potential of the Ukraine–EU free trade area in agriculture / O. Yatsenko, V. Nitsenko, N. Karasova, H.S.Jr. James, J.L. Parcell // Journal of International Studies. — 2017 — 10(2), 258–277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10-2/18 p. 258–277.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2018.